

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

M.I.Nurmatova	
Talabalarda oila iqtisodiga oid kompetensiyalarni takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatdan tadqiq qilinishi	107
D.B.Mahametova	
Use of information technologies in education.....	112
M.Norinov	
Bo'lajak texnik mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini multimedia vositalari asosida bosqichma-bosqich rivojlantirish texnologiyasi.....	115
G.T.Hojikarimova	
Integrativ yondashuv asosida bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarini maxsus kompetensiyalarini shakllantirish pedagogik muammo sifatida	119
X.M.Jo'rayev	
Kimyo o'qituvchilarining o'zini-o'zi rivojlantirish omillari	123
N.B.Odilxo'jazoda	
Kimyo o'qituvchisi kasbiy kompetentligini aniqlash metodikasini takomillashtirishning pedagogik-psixologik asoslari.....	128
B.T.Tojibayev, S.S.Isokov	
Globalashuv kontekstida – ta'lim	132
D.Q.Oxunova	
Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy bilimlarni kognitiv idrok etish kompetensiyalari.....	136
N.E.Yuldasheva	
Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda integrativ yondashuvning o'ziga xos xususiyatlari	140
B.X.Baydjanov, Y.E.Mamatova	
Boshlang'ich ta'limda mediamadaniyat va texnoetikani o'qitish texnologiyasini takomillashtirish.....	144

FALSAFA

Б.С.Ганиев	
Социально-политические факторы повышения предпринимательской культуры в Узбекистане	150
M.D.Pardaeva	
Uchinchi renessans poydevorini yaratishda Navoiy Naqshbandiyona g'oyalarining ahamiyati.....	156
Z.P.Nadirova	
Intuitive cognition as a synergistic process.....	161
X.X.Raxmatova	
Naqshbandiylik – jahoniy ta'limot	165
Z.A.Akhmedova	
Donishning ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish haqidagi fikrlari tahlili.....	170
B.X.Karimov	
Ong muammosining ilmiy – falsafiy va psixologik talqini.....	175
L.M.Karimova	
Jamiyatni modernizatsiyalash sharoitida ayollarning ijtimoiy mobilligini takomillashtirish mexanizmlari	180
M.M.Gulamova	
Yangi O'zbekiston yoshlarini tarbiyalashda "Naqshbandiya Tariqati Nazariyotchisi" ta'limotining ahamiyati.....	185
O.T.Sharipova	
Xojagon tasavvufiy ta'limotida "Olami Kabir" haqida	189
Sh.B.Sattorova	
Mirzo Abdulqodir Bedilning inson va jamiyat haqidagi ta'limotida adolat va tenglik muammosini o'ziga xos tadqiqi.....	194
B.X.Hamdammov	
Boburning insonparvarlik – falsafiy qarashlari.....	200

**KIMYO O'QITUVCHISI KASBIY KOMPETENTLIGINI ANIQLASH METODIKASINI
TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI****ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
МЕТОДОЛОГИИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ
ХИМИИ****PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS FOR IMPROVING THE
METHODOLOGY FOR DETERMINING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF A
CHEMISTRY TEACHER****Odilxo'jazoda Nigoraxon Baxtiyorxo'ja qizi¹**¹Farg'ona davlat universiteti kimyo kafedrasida katta o'qituvchisi, p.f.f.d. (PhD)**Annotatsiya**

Maqolada kasbiy kompetensiya, kompetentlik, kimyo o'qituvchisini kasbiy kompetensiyasi tushunchasiga oid mahalliy va xorijiy olimlarning ta'riflari tahlil qilingan, oliy ta'lim muassasalari kimyo o'qituvchisi kasbiy kompetentligi bo'yicha mualliflik ta'rifi keltirilgan, kimyo o'qituvchisi kasbiy kompetentligini aniqlash metodikasini takomillashtirishning pedagogik-psixologik asoslari yoritilgan.

Аннотация

В статье проанализированы определения отечественных и зарубежных ученых относительно понятия профессиональной компетентности, компетентности, профессиональной компетентности учителя химии, представлено авторское определение профессиональной компетентности учителя химии высшего учебного заведения, методика определения представлена профессиональная компетентность учителя химии, выделены педагогические и психологические основы ее совершенствования.

Abstract

The article analyzes the definitions of domestic and foreign scientists regarding the concept of professional competence, competency, professional competence of a chemistry teacher, presents the author's definition of the professional competence of a chemistry teacher of a higher educational institution, the definition methodology presents the professional competence of a chemistry teacher, and highlights the pedagogical and psychological foundations for its improvement.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, kompetentlik, kimyo o'qituvchisining kasbiy kompetentligi, kompetensiyaviy yondashuv.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, компетентность, профессиональная компетентность учителя химии, компетентностный подход.

Key words: professional competence, competence, professional competence of a chemistry teacher, competence-based approach.

KIRISH

Mamlakatimizda ta'lim sifatini oshirish, davlat ta'lim standartlarini xalqaro tajriba asosida takomillashtirish, oliy ta'lim muassasalarida kadrlarni jahon andozalariga javob beradigan raqobatbardosh etib tayyorlanishini ta'minlash, jahon amaliyotiga asoslangan oliy ta'lim tizimining sifat darajasini oshirish, uzluksiz ta'lim tizimiga pedagogik va innovatsion loyihalarni keng tatbiq etish orqali ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali uslublarini ishlab chiqish mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi keng ko'lamli islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda [1].

Zamonaviy sharoitlarda kimyo o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini doimiy o'zgarib borayotgan sharoitda ilg'or xorijiy tajribalarni o'rgangan holda, oliy ta'lim muassasasida ularning kasbiy kompetentligini o'ziga xos jihatlari, pedagogik shart-sharoitlari, mazmuni va tuzilmasi, aniqlash metodikasini takomillashtirish mezonlari va shakllanganlik darajalari, texnologiyasi, didaktik asoslarini ishlab chiqish, shakl, metod, vositalari, modeli, o'qitish sifatining samaradorligini oshirish, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatadigan kimyo o'qituvchilarini kasbiy kompetentligini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ayni vaqtda zamonaviy ta'lim tendensiyalariga muvofiq kompetensiyaviy yondashuv asosida kimyo o'qituvchilarining jahon standartlari darajasida o'z mutaxassisligi bo'yicha ishlashga qodir, ijtimoiy va kasbiy mobil, mehnat bozorida raqobatbardosh, kompetentlik kadr sifatida kasbiy

tayyorgarligini takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Zero ta'limning sifati eng avvalo o'qituvchining bilim darajasi va kasbiy kompetentligiga bog'liqdir [2].

Pedagogika sohasida kasbiy kompetentlik tarkibi olimlar tomonidan turlicha talqin qilinmoqda. Jumladan: N.A.Muslimov, M.H.Usmonboyeva, D.M.Sayfurov, A.B.To'rayevlar "Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi," deb ta'rif beradilar.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishinigina emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislikka oid bilimlarni doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi [3]. Y.E.Rahimovaga ko'ra "Kasbiy kompetentlik – bu integrativ tavsif bo'lib, tizimlashtirilgan bilim, ko'nikma, malaka hamda shaxsga oid fazilatlarni ifodalaydi, ular bozor sharoitida raqobatbardosh bo'lish imkonini beradi" [4]. O.Musurmonovanning ta'kidlashicha, "kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi"dir [5]. K.V.Shaposhnikov kasbiy kompetentlik — mutaxassisning o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirayotganda muhim va samarali qarorlarni qabul qilishga tayyorligi va layoqati, deb ta'kidlaydi [6]. A.S.Kosogovanning ta'rificha, "o'qituvchining kasbiy kompetentligi – bu, tajriba, nazariy bilimlar, amaliy malakalar va muhim ahamiyatli shaxsiy sifatlar integratsiyasi asosida shakllangan murakkab individual-psixologik tuzilma bo'lib, o'qituvchining pedagogik faoliyatni to'laqonli bajarishga tayyorligini anglatadi" [7].

OTMda kasbiy kompetentlik – professor-o'qituvchi tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning kerakli darajada egallanishi va ularni amaliy faoliyat – ta'lim jarayonida mahorat bilan qo'llay olinishidir [8].

Oliy ta'lim muassasalarida pedagogik kadrlar tayyorlash tizimining muhim yo'nalishi o'qituvchilar tayyorlashning psixologik mazmun va shakllarini takomillashtirishdan iborat. O'qituvchi nafaqat fanga oid vazifalarni hal etishi, kasbiy o'qitishi, balki bo'lajak mutaxassislarni intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlantirish texnologiyalarini egallashi, muvofiq kompetensiyalarni egallashga tayyorlashi lozim. O'quv jarayonida o'qitishning faol shakllari: psixologik treninglar, ishchan va rolli o'yinlar, laboratoriya amaliyotlarini va boshqalarni qo'llash zarur.

Biz o'z tadqiqotlarimizda oliy ta'lim muassalari kimyo o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini aniqlash metodikasi va uni takomillashtirish maqsadidan kelib chiqqan holda, bu borada ayrim adabiyotlar tahliliga murojaat qildik.

Yu.Yu.Gavronskaya tadqiqotlarida pedagogika oliy o'quv yurtlaridagi kimyo va tabiiy fanlarga ixtisoslashtirilgan yo'nalishlarda ta'lim oluvchi talabalarining (maxsus) kasbiy kompetensiyalarini baholashning ilmiy asoslangan metodikasi keltirilgan [9].

Pedagogika oliy o'quv yurtlarining kimyoviy va tabiiy-ilmiy mutaxassisliklari yo'nalishlari talabalarining kimyoviy fanlarni o'qitishning yangilangan maqsadi bo'lajak kimyo o'qituvchisining maxsus kasbiy kompetentligini shakllantirishdir. O'qituvchining kasbiy kompetensiyasini asosiy, tayanch va maxsus kompetensiyalar to'plami sifatida tushunish tadqiqotda batafsil bayon etilgan.

Kimyo o'qituvchisining kasbiy kompetentligini tushunish, birinchi navbatda, kimyo fanining tuzilishi va mantig'ini hamda uning alohida fanlarini hisobga olgan holda, ikkinchidan, kasbiy faoliyat sohasini-ta'limni hisobga olgan holda ko'rilishi kerak.

Kimyo o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi deganda biz kimyo fani va amaliyotning asosiy va o'rta (ixtisoslashtirilgan) maktablarda o'qitishning maqsadlari, mazmuni va usullari bilan bog'liqligini aks ettiruvchi tipik muammolarni hal qilish qobiliyatida namoyon bo'ladigan shaxsning integral sifatini tushunamiz.

Kimyo o'qituvchisining kasbga oid maxsus kompetensiyasi pedagogika oliy o'quv yurtlarida fan yo'nalishlari tayyorgarligining alohida kimyoviy fanlarini o'qitishda shakllanadigan va kimyoviy ta'limning o'quv muhitida shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan tajribada amalga oshiriladigan organik, noorganik, fizik, biologik, kolloid, analitik kimyo sohasidagi umumiy va xususiy kimyoviy fanga oid maxsus kompetensiyalarni o'zlashtirishni nazarda tutadi. Kimyo fani sohasi bilan bog'liq bo'lgan fanga oid maxsus kasbiy kompetensiya tushunchasi quyidagilarni: bilim ("kimyo" akademik sohasining nazariy bilimlari), bilimlarni materiya holatining o'ziga xos hollarida, kimyoviy jarayonlar

oqimida amaliy qo'llash va ularni o'rganish, ekologik kontekstlarga qiymat va ma'suliyatli munosabatlarni o'z ichiga oladi.

O.V.Romanova tadqiqotlarida pedagogika oliy o'quv yurtida kimyo o'qituvchisining axborot-metodik kompetensiyasini shakllantirish tizimining nazariy va uslubiy asoslari yoritilgan. Pedagogika oliy o'quv yurtida bo'lajak kimyo o'qituvchisining metodik tayyorgarligini modernizatsiya qilish jarayoniga kompetensiyaga asoslangan yondashuvni moslashtirish shartlari belgilangan. Bo'lajak kimyo o'qituvchisini axborot-metodik kompetensiyasini shakllantirish tizimining nazariy asoslari ishlab chiqilgan. Axborot-metodik kompetensiyani shakllantirish tizimi modeli, vositalari aniqlangan va o'rganilgan. Pedagogika oliy o'quv yurtida kimyo o'qituvchisining axborot-metodik kompetensiyasini shakllantirishning integratsiyalashtiruvchi vositasi – "Kimyo o'qitishda AKT dan foydalanish metodikasi" kursining nazariy va uslubiy asoslari ishlab chiqilgan [10].

I.A.Adayev tadqiqotlarida bo'lajak kimyo o'qituvchilarida axborot texnologiyalaridan foydalangan holda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Bo'lajak kimyo o'qituvchilarining o'quv, uslubiy va ilmiy tadqiqot faoliyati sohasidagi kasbiy kompetensiyalarining muhim va mazmuniy xususiyatlari ochib berilgan. Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda bo'lajak kimyo o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish modeli ishlab chiqilgan va samaradorligi isbotlangan. Kasbiy kompetensiyalarni samarali shakllantirishni ta'minlaydigan pedagogik shart-sharoitlari aniqlangan va asoslangan [11].

Kimyo o'qituvchisining kasbiy kompetentligi tushunchasiga oid ilmiy adabiyotlarda keltirilgan ta'riflar va tadqiqotlarimiz, kuzatishlarimiz asosida Oliy ta'lim muassasalari kimyo o'qituvchilarining kasbiy kompetentligi bo'yicha o'zimizning mualliflik ta'rifimizni ishlab chiqdik.

Oliy ta'lim muassasasi kimyo o'qituvchisining kasbiy kompetentligi – mutaxassislik, zamonaviy AKT, chet tillarini mukammal bilishi, kimyoviy ishlab chiqarishlar borasidagi bilimlarga, zamonaviy kimyoviy jihozlar (o'quv va ilmiy tadqiqot) da ishlash malakalariga egaligi, ularning faoliyat tajribasini turli vaziyatlarni hal qilishda qo'llash qobiliyatiga ega bo'lgan shaxsning majmuaviy sifati.

Kimyo o'qituvchisining yetuk mutaxassis bo'lib shakllanishida uning nafaqat tegishli kasbiy bilimni mukammal egallashi, balki yanada muhimrog'i, ushbu bilimdan ijodiy foydalana olishi, o'z ustida doimiy ravishda ishlashi, kimyo sohasidagi yangiliklarni o'zlashtirib borishi, axborot-kommunikatsion texnologiyalarni va chet tillarini mukammal bilishi, kimyoviy ishlab chiqarishlar va ularda boradigan jarayonlarni doimiy kuzatib borishi, bu boradagi bilimlarni mustahkamlashi, atrof-muhit muhofazasi borasidagi ekologik kompetentligini rivojlantirib borishi, ta'lim berishda motivatsiya, realizatsiya va refleksiya malakalarini to'liq egallashi muhim ahamiyatga ega. Bularning barchasi kasbiy kompetensiyaga egalik darajasi bilan belgilanadi.

Shunday qilib, pedagogik va psixologik tadqiqotlar tahlili natijasida kimyo o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini aniqlash metodikasini takomillashtirishda ma'lum pedagogik va psixologik jihatlariga e'tibor berish, unda o'qituvchi shaxsini yanada shakllantirish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 6 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3735-sonli Qarori.
2. Odilxo'jazoda N.B. Oliy ta'lim muassasalari kimyo o'qituvchilari kasbiy kompetentligini aniqlash bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlarni samaradorlik ko'rsatkichlari // Analytical Journal of Education and Development. Volume: 02 Issue: 10/Oct-2022 ISSN: 2181-2624 www.sciencebox.uz. 6-12 bet. (13;15;23)
3. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015. – 120 b.
4. Рахимова Ю.Э. Формирование профессиональной компетентности учащихся медицинского колледжа: Дисс. ... канд. пед. наук. – Ташкент, 2012. – С. 195.
5. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari: Ped. fan. dok... dis. – Toshkent: 1993.
6. Шапошников К.В. Контекстный подход в процессе формирования профессиональной компетентности будущих лингвистов-переводчиков: Автореф. дисс... канд. пед. наук – Йошкар-Ола, 2006 – С. 26.
7. Косогова А.С. Личностный и карьерный рост студента в контексте воспитания // Высшее образование в России. – 2005.–№12.–С. 24.
8. Xamidov V.S va boshqalar. Elektron ta'lim muhitida kasbiy kompetentlikni takomillashtirish. Monografiya. Toshkent 2018. 116 b.
9. Гавронская.Ю.Ю. "Интерактивное обучение химическим дисциплинам как средство формирования

PEDAGOGIKA

профессиональной компетентности студентов педагогических вузов”. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук, Санкт-Петербург-2009.

10. Романова.О.В. “Теоретические и методические основы системы формирования информационно-методической компетентности учителя химии в педагогическом вуза”. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат педагогических наук, Ростов-на Дану-2007.

11. Адаев.И.А. “Формирование профессиональных компетенций будущих учителей химии с использованием информационных технологий”. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат педагогических наук, Россия-2015.